

OCENE IN POROČILA

Was heißt Österreich? Inhalt und Umfang des Österreichbegriffs vom 10. Jahrhundert bis heute. Herausgegeben von Richard G. Plaschka, Gerald Stourzh und Jan Paul Niederkorn. Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1995. 365 strani, 16 slik. (Philosophisch-historische Klasse, Historische Kommission, Archiv für österreichische Geschichte ; Band 136)

Kar se tiče zgodovine in zgodovinopisja, je Avstrija v letošnjem letu, to je v letu 1996, v znamenju tki. *milenija*: tisočletnice prve poznane omembe pokrajinskega imena Avstrija v jeziku domačih prebivalcev. S 1. novembrom 996 je namreč datirana listina cesarja Otona III., s katero je škofiji v Freisingu podaril obsežno zemljiško posest v prostoru Neuhofna na Ybbsu na jugozahodu današnje dežele Spodnje Avstrije, »v pokrajini, ki se v ljudskem jeziku imenuje *Ostarrichi*, v marki in grofiji grofa Henrika, sinu mejnega grofa Liutpalda«. V vsebinskem oziru se seveda Avstrija 10. stoletja tako bistveno razlikuje od današnje, da praznovanje tega jubileja v stilu *1000 Jahre Österreich* ne pomeni nič drugega kot nadaljnjo mitologizacijo zgodovine s ciljem utrjevanja avstrijske identitete. Današnja Avstrija je zvezna država devetih dežel, segajoča od Bodenskega do Nežiderskega jezera, takratna Avstrija pa je bila relativno majhen pas ozemlja ob Donavi znotraj ene od današnjih avstrijskih zveznih dežel. Jubilej, ki je za Spodnjo Avstrijo nesporno velikega pomena, je npr. za deželo Salzburg, ki je v okvir Avstrije prišla šele v začetku 19. stoletja in ki ima tako izrazito in zgodovinsko utemeljeno lastno identiteto, seveda več kot problematičen. Tako imajo v Salzburgu v letošnjem letu vsaj dva boljša povoda za praznovanje kot pa je 1000-letnica Avstrije: 1000 let mesta Salzburg in 1300 let Salzburga, ki ga lahko praznujejo z ozirom na prihod sv. Ruperta v letu 696. Da ob praznovanju 1000-letnice *Ostarrichi-listine* torej ne gre za tisočletnico Avstrije, je jasno in (avstrijski) zgodovinarji so to tudi že nešteto krat poudarili. Vendar pa, da smo si na jasnem: z isto mitologizacijo zgodovine, le da v drugih pojavnih oblikah – davni venetski predniki in lastna slovenska država v zgodnjem srednjem veku – imamo opraviti tudi pri nas.

Knjiga *Kaj pomeni Avstrija?*, v kateri so zbrani prispevki in razprave trinajstih avtorjev, v glavnem zgodovinarjev, pa tudi germanista, umetnostnega zgodovinarja in muzikologa, se ukvarja prav s problemom pomena pojma Avstrija v različnih zgodovinskih obdobjih in hkrati z metamorfozo pojma samega skozi čas. Jasnost koncepta in resnost znanstvenega pristopa posameznih avtorjev sta rezultirala v pomembni in koristni knjigi, ki so jo izdajatelji označili kot prispevek Zgodovinske komisije Avstrijske akademije znanosti k milenijskemu letu. Kot prispevek, ki (ponovno) jasno obračuna z mitom 1000 let Avstrije, pa tudi kot *homage* Erichu Zöllnerju, ki je tako kot noben drug živeč avstrijski zgodovinar povezan s preučevanjem celotne avstrijske zgodovine. Prav Zöllner se je dosedaj najintenzivneje ukvarjal z vprašanjem pomena pojma Avstrija in s tem v zvezi mu je leta 1988 izšla tudi samostojna monografija *Der Österreichbegriff, Formen und Wandlungen in der Geschichte*, zato je tudi razumljivo, da je uvodna razprava knjige, ki jo predstavljamo, izpod njegovega peresa. Ker pa ni moj namen, da bi povzemal posamezne razprave knjige, se bom nekoliko zadržal le pri samem pojmu Avstrija.

Kot rečeno, v jeziku današnjih prebivalcev je prostor Avstrije prvič izpričan leta 996 v obliki *Ostarrichi* in je geografsko zaobjemal relativno majhen prostor. Zdi se tudi, da tega izraza prvotno niso uporabljali prebivalci prostora, na katerega se je nanašal – torej ni šlo za samooznačbo – ampak je bolj verjetno odgovarjal pogledu s centra, to je pogledu s takratne Bavarske, v okvir katere je spadala Vzhodna krajina. Poleg tega beseda *Ostarrichi* leta 996 tudi ni bila prvič uporabljena. Že precej več kot stoletje predtem je v Fuldi šolani menih Otfrid iz alzaškega samostana Weißenburg (umrl okrog 875), posvetil svoj, v jeziku renskih Frankov napisan evangeliar Ludviku Nemškemu in njegovo Vzhodnofrankovsko kraljestvo imenoval – *Ostarrichi*. Še starejše od Otfridovega evangeliarja je starovisokonemško glosiranje latinske besede *oriens* z *oostarrrihi*. Določeno področje na vzhodu neke celote ali pa področje na vzhodu v razliko od onega na zahodu, je torej bilo že v karolinški dobi označeno kot *Ostarrichi*. To je bila jezikovna novost, ki je začela izpodrivati in nadomeščati stari nasprotji *Neustria-Austria*. *Ostarrichi* iz 996 stoji torej v dolgi tradiciji splošne geografske terminologije. Nenazadnje se je za Čedad kot najbolj vzhodno mesto Italije v visokem srednjem veku uporabljal tudi izraz *civitas Austria*. V zvezi z omembo *Ostarrichi* iz leta 996 je potrebno povedati še to – in to je morda za slovenskega bralca tudi najbolj zanimivo –, da je kot predloga listini, s katero je škofija iz Freisinga leta 996 dobila 30 kraljevskih hub v prostoru Neuhofna na Ybbsu,

služila listina cesarja Otona I. iz leta 973, s katero je taisti škofiji podelil na Kranjskem obsežno posest in v temelju zaokrožil freisinško gospostvo Škofja Loka. Če hočete, je to še en primer za to, da je prostor med severnim Jadranom in Donavo v srednjem veku imel eno(tno) in skupno zgodovino in da se le-te v starejših obdobjih ne da niti razdeliti niti jo obravnavati po današnjih nacionalnih kriterijih.

V latinskih virih se je za Vzhodno krajino konec 10., v 11., pa tudi v 12. stoletju uporabljala oznaka *marchia orientalis*, *Oriens*, *orientalis regio (provincia)* in podobno. Tudi te latinske oznake so bile splošnega značaja in bi jih lahko srečali tudi kje drugje. Šele s pojmom *Austria*, ki se je pojavil okrog srede 12. stoletja, se je uveljavilo povsem jasno in samo na današnji avstrijski obdonavski prostor vezano latinsko pokrajinsko ime. Vzor za to ime, ki je postalo uradno latinsko pokrajinsko ime Avstrije in pozneje prešlo tudi v italijanski, španski, angleški pa tudi slovenski jezik, je potrebno iskati v frankovski Avstriji (oz. Austraziji), ki pa seveda v tistem času že dolgo ni več obstajala. Po prihodu Habsburžanov v alpsko-obdonavski prostor konec 13. stoletja, ki so kaj kmalu v Avstriji videli svojo najpomembnejšo deželo z Dunajem kot svojo glavno rezidenco, se je uveljavil pojem *dominium Austriae (Herrschaft zu Österreich)*, ki je imel več pomenov: z njim je bila lahko mišljena dinastija sama, vsota njihovih gospostvenih pravic ali pa redkeje tudi skupek vseh njihovih teritorijev. Ker je habsburška dinastija imela položaj vladarske hiše, se je izoblikoval pojem *domus Austriae (Haus Österreich)*, ki je kot zbirni pojem – podobno kot pravkar omenjeno avstrijsko gospostvo – pomenil tako vladarsko dinastijo kot njihove pravice in celotno posest. V virih svojega časa je bil uporabljan v več jezikih: francosko *Maison d'Autriche*, italijansko *Casa d'Austria*, špansko *Casa de Austria*. V poznem srednjem veku, ko je v habsburški dinastiji prišlo do delitve na albertinsko in leopoldinsko linijo in do nastanka posameznih skupin dežel, se je to odrazilo tudi v pojmovanju. Pojavile so se oznake kot *spodnjeavstrijske dežele (niederösterreichische Lande)*, *Notranja Avstrija (Innerösterreich)*, *Prednja Avstrija (Vorderösterreich)*. V okviru reform, ki sta jih na nivoju cesarstva uveljavljala Maksimilijan I. in Karl V., pa je od leta 1521 do leta 1806 obstajalo še posebno Avstrijsko okrožje (*Österreichischer Kreis*), ki se je po teritorialnem obsegu precej razlikovalo od dežel pod habsburško oblastjo: obsegalo je npr. še škofiji Brixen in Trident, ne pa Češke, Moravske in Šlezije.

V času baroka in vzpenjajočega se absolutizma, ki je s seboj prinesel centralizacijo oblasti in zmanjšanje samostojnega položaja dežel in njihovih stanov, se je pojavil tudi pojem *Monarchia Austriaca*. Pojem je naletel na silovit odpor zlasti na Madžarskem ter v Belgiji in Leopold II. je moral popustiti in se mu odpovedati. Toda Napoleonov čas je tudi topogledno prinesel velike spremembe. Ob pripravljajočem se kronanju Napoleona za cesarja Francozov in ob dejstvu, da je bila tudi Rusija dedno cesarstvo, dunajski dvor ni hotel zaostajati za svojimi evropskimi pandani in leta 1804 si je Franc I. nadel naslov dednega cesarja Avstrije. Vendar obseg tega cesarstva, ki je kolidiralo z Nemškim cesarstvom, katerega krono so prav tako nosili Habsburžani (do ukinitve cesarstva leta 1806), ni bil jasno definiran. Medtem ko po marčni revoluciji 1848 razglašena »Ustava avstrijske cesarske države« (*Verfassung des österreichischen Kaiserstaates*) ni vključevala Madžarske in Lombardije-Benečije, sta oktroirana ustava iz leta 1849 in silvesterski patent iz leta 1851 v duhu neoabsolutistične politike zadevala celotno monarhijo. Izgubljena vojna leta 1866 in njej sledeča poravnava z Madžarsko se je odrazila tudi v imenu države: če je bilo v oktobrski diplomii iz leta 1860 še govora o Avstrijski monarhiji, je bilo leta 1867 uveljavljeno novo ime Avstro-ogrska monarhija. Propad monarhije leta 1918 je s podpisom mirovne pogodbe v Saint-Germainu novi državi prinesel tudi novo ime – Republika Avstrija – in nov obseg: Clemenceau naj bi s tem v zvezi bojda celo rekel: »*L'Autriche c'était ce qui restait*«. Vendar pa burna zgodovina avstrijskega imena s tem še ni končana. Ob anšlusu leta 1938 je postal avstrijski prostor del tretjega rajha in zato je bilo likvidirano tudi ime Avstrija. Ker so se celo hoteli izogniti nekemu skupnemu pojmu, so za avstrijski prostor sprva uporabljali oznako državna okrožja vzhodne krajine (*Reichsgauen der Ostmark*), od leta 1942 pa alpsko-donavska državna okrožja (*Alpen- und Donau-Reichsgauen*). Z Državno pogodbo leta 1955 je bila ponovno vzpostavljena Republika Avstrija.

Knjiga razprav *Kaj pomeni Avstrija?* razgrinja zanimivo in novo perspektivo, v kateri tudi stvari, ki jih zgodovinar že pozna, dobijo novo podobo in pomen. Kompleksnost zgodovine, trdoživost njenih tradicij in odmev različnih interesov pridejo ob pretresu nekega pojma, kot je v našem primeru Avstrija, jasno do izraza. Ne bi bilo slabo, če bi nekaj podobnega naredili tudi za današnji slovenski prostor. Prepričan sem, da slovenska zgodovina, prikazana skozi geografsko-politično terminologijo, ki je pokrivala slovenski prostor, se na njem menjavala in prepletala, ne bi le pojasnila in razgalila marsikateri mit v slovenski zgodovini, ampak bi bila tudi zelo zanimiva za branje.

Peter Štih